

Same, tornedaling, sverigefinne, rom eller jude?

**Norrbotten
– ett län som växer
med sina kulturer**

Nationella minoriteter och urfolk

De nationella minoriteterna i Sverige och deras språk är samer (samiska), sverigefinnar (finska), tornedalingar (meänkieli), romer (romani chib) och judar (jiddisch). Samtliga har funnits i Sverige under mycket lång tid. Deras språk och kultur är därför en del av det svenska kulturarvet.

Samerna omfattas även av urfolksrättigheter. De har en lång sammanhängande historisk anknytning till de områden där de har bedrivit sin näring och utvecklat sin kultur, som går tillbaka långt innan nationalstaten bildades.

Ett urfolk har över tiden behållit en del eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner. Genom sin speciella relation till land och vatten är ett urfolk i behov av andra rättigheter för att utveckla sin identitet och kultur. Folkrättsligt går regelverket för urfolk längre än för övriga minoritetsgrupper. FN:s generalförsamling antog år 2007 en deklARATION om urfolksrättigheter.

Mer information:
sametinget.se
ohchr.org

Lisa Länta (34), Stockholm

Känner du en riktig same?

Lisa Länta arbetar som jurist på Gärde Wesslau Advokatbyrå i Stockholm. Hon processar mycket i domstolar och trivs på advokatbyrån som har duktiga processadvokater. Hemma är dock Jokkmokk och dit åker hon så fort hon är ledig och en längre period under sommaren.

– Jag kommer från en renskötarfamilj och har kvar mitt renmärke och mitt renskötsel företag, berättar Lisa. De viktigaste personerna i mitt liv, min pojkvän, mina syskon och min mamma, är också bosatta i Jokkmokk.

Lisa är 34 år och har efter juristexamen i Umeå arbetat i fem år i Stockholm: två år vid Nacka tingsrätt och nästan tre år på advokatbyrån.

– En anledning till att jag började plugga juridik var intresset att kunna tränga djupare in i den juridiska problematik som renskötare ofta möter och även kunna påverka denna, berättar Lisa. På advokatbyrån arbetar jag också mycket med samefrågor: mark- och intrångsfrågor, jaktfrågor med mera.

Lisa förstår samiska till viss del men talar det inte flytande. Det gör dock hennes föräldrar och syskon. Om hon skulle få barn tror hon att hon skulle flytta norrut. Hon menar att det är viktigt för barn att få lära känna sin kulturella bakgrund.

Vilken är styrkan i den samiska kulturen?

– Den starka gemenskapen och gemenskapsbanden! Alla i familjen deltar i renskötselarbetet och tiden är inte uppdelad på arbete och fritid. Allt är blandat! Alla åker upp till fjället och bor där under sommaren, berättar Lisa. Även den minsta knatten kan i telefon redogöra för hur betet ser ut.

– Förutom gemenskap och trygghet är styrkan i samekulturen ett naturligt förhållande till djur och natur; att arbeta med naturen på ett hållbart sätt.

I det svenska samhället är det viktigast med en akademisk utbildning; i det samiska samhället är renskötseln viktigast. Lisa Länta har både och, och är därmed en gränsöverskridare mellan de båda kulturerna.

– Jag har stor glädje av det i jobbet eftersom jag kan se frågor ur två perspektiv – ett domstolsperspektiv och ett samiskt, säger Lisa. Jag tror att det gör mig till en bättre jurist. Jag blir inte insnöad i lagboken utan vet också hur det fungerar i praktiken.

– I privatlivet tror jag att man blir mer mångsidig med dubbla kulturer.

– Fördelen med att vara både same och svensk är att man får det bästa ur två världar! Jag stortrivs med utmaningarna på advokatbyrån men åker så ofta som möjligt hem till Jokkmokk.

Minoritetspolitik och minoritets-språkslag

Att samer, tornedalingar, sverigefinnar, romer och judar är nationella minoriteter i Sverige grundas på Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritets-språk. Språkstadgan visar att en mångfald av språk inom ett land är ett uttryck för kulturell rikedom och att det är viktigt att bevara denna kulturella skatt.

År 2000 blev startskottet för Sveriges minoritetspolitik. Den erkänner minoritets-språken samiska, finska, meänkieli, romani-chib och jiddisch, som alla har talats under lång tid (av hävd), och tydligt skiljer sig från svenska språket. De talas dessutom av ett så pass stort antal personer att det finns goda möjligheter att bevara språken.

Samiska, finska och meänkieli anses i högre grad vara geografiskt förankrade än de två övriga språken. Därför finns det en minoritets-språkslag som ger rätt för samer, sverigefinnar och tornedalingar att använda sina språk i kontakt med vissa lokala myndigheter och domstolar i Norrbottens län.

Mer information:
regeringen.se
coe.int

Veikko Rajala (54), Kiruna

Känner du en riktig sverigefinne?

Veikko Rajalas främsta arbetsplats är LKAB:s gruvor i Kiruna och Svappa-vaara. Han äger företaget Vertech AB som arbetar med underhåll och service av bland annat bandtransportörer, transportband, utrustning för provtagning och för lastning av malmvagnar.

Företaget har fjorton fast anställda men sysselsätter vid arbetstoppar många fler. Veikko arbetar dagligen i verksamheten – oftast iklädd overall.

Hur är det att vara sverigefinne i Kiruna?

– Inte är det nå', konstaterar Veikko. Det känns inte som att man tillhör en minoritetskultur, som finne i Kiruna. Det är så många som jag.

– De flesta svenskar som kommer från byarna föredrar att prata finska, eller meänkieli, framför svenska.

Veikko växte upp i Jyväskylä i mellersta Finland. Han läste ingen svenska i skolan utan lärde sig det när han kom till Kiruna, som 14-åring år 1969. Han är 54 år och har fyra barn i två kullar. De yngsta pojkarna är tonåringar med ett stort intresse för hockey. Veikko är också aktiv som idrottsledare för ungdomar.

Har du lärt dina barn tala finska?

– Nej, det har jag inte gjort. Det hade nog varit mer naturligt om någon av deras mammor hade kunnat språket.

Veikko säger att i Kiruna pratar var och varannan människa finska. Man talar inte så "ren" svenska. Samiska hör man tyvärr sällan.

Finns det fördelar med att vara både finsk och svensk i Kiruna:

– I gruvan pratar de flesta finska. Jag använder finskan dagligen i arbetet.

– När man ska förklara något komplicerat är det lättare att göra det på finska. Det blir tydligare eftersom det finska språket har fler ord än det svenska. Trots att det är ett tuffare och rääre språk!

Det är alltså för Veikko Rajala inget konstigt att vara tvåspråkig i Kiruna. Flera i hans familj valde också att flytta till Kiruna för jobbets skull.

Det verkar vara lätt att integrera de båda språken och kulturerna i denna del av Sverige. Men vad innebär det för dig att vara sverigefinne?

– När jag ser mig i spegeln ser jag bara en finne, konstaterar Veikko. Jag hejar på Finland i hockey men annars hejar jag på Sverige. Jag är alltså både och.

Rättigheter för individen och skyldighet för myndighet

Norrbottens län har en särskilt viktig uppgift inom den svenska minoritetspolitiken. I Norrbotten ligger de kommuner som omfattas av minoritetsspråklagen, de så kallade förvaltningskommunerna. Det geografiska område som berör samiskan innefattar Arjeplog, Gällivare, Jokkmokk och Kiruna kommuner; finskan och meänkieli Haparanda, Gällivare, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner.

Lagstiftningen ger medborgarna rätt att använda sina minoritetsspråk och myndigheterna skyldighet att ge service på minoritetsspråk. I förvaltningsområdena i Norrbotten ska myndighet eller domstol kunna ge ett muntligt besked på samiska, finska eller meänkieli. Förskola och äldreomsorg ska också på begäran kunna bedrivas på dessa språk.

Kommunala och statliga myndigheter och domstolar ska underlätta för medborgarna att använda sitt minoritetsspråk i kontakterna med dem.

Mer information:
SFS 1999:1175
SFS 1999:1176

Jenny Söderström (30), Lannavaara

Känner du en riktig tornedaling?

Lannavaara är en liten by, i naturskönt belägen vid Lainioälven, 13 mil nordöst om Kiruna, och cirka 7 mil från Karesuando. Byn ligger i den övre delen av Tornedalen.

– Vad är utmärkande för en tornedaling, funderar Jenny Söderström, VD för familjeföretaget Kristallen AB. Det skulle vara det gränslösa och det mångkulturella. Tornedaling är ett bra begrepp för såna som jag, som bor här på gränsen och som är lite av varje, säger Jenny.

– Varje gång man är på Konsum hör man finska, samiska och svenska. Det är en salig blandning och det är naturligt här.

– I Stockholm hör man många språk men då är det framförallt människor som flyttat hit från andra länder som pratar det. Här har dessa språk funnits så länge och man använder dem dagligen. Finska elever som kommer hit klarar sig till exempel på sin finska.

Lannavaara har endast 120 invånare men varje år finns där också omkring 30 studenter som kommer från olika länder och kulturer.

Stensliperiet Kristallen är ett distanscenter för en internationell gemmologi- och diamantutbildning, med säte i London. Det finns

också en högskoleutbildning i ädelstensteknik i samarbete med Luleå tekniska universitet.

Jenny förstår meänkieli, men hon pratar det inte flytande. Som så många andra i Tornedalen använder hon ord från alla språk beroende på vem hon pratar med. Det handlar om kommunikation! Hon gick själv i samiska skola årskurserna 1–6 och läste finska på högskolastadiet.

– Min pappa har haft meänkieli som modersmål, men fick inte prata det i skolan och det har därför inte varit självklart att han skulle föra det vidare till sina barn, säger Jenny.

Hon tycker det är synd, men förstår det samtidigt. Det var i den äldre generationen ofint att prata meänkieli.

– I min generation är vi nyfikna och vill kunna prata meänkieli. Vi vill att våra barn ska lära sig Tornedalens språk.

Slutligen, vad är unikt med att vara tornedaling?

– En bra grundtrygghet och en öppenhet till att använda olika språk, säger Jenny Söderström. Många har sin identitet i ett språk, men genom att vi befinner oss i ett gränslöst land med många språk får vi en identitet och trygghet i just blandningen.

Varför är inte jugoslaver eller turkar nationella minoriteter?

De fem nationella minoriteterna samer, torne-dalingar, sverigefinnar, romer och judar har historiska och långvariga band med Sverige och dess kultur. De har religiös, språklig, traditionell eller kulturell tillhörighet som skiljer deras grupp från majoriteten av befolkningen. Individerna inom gruppen identifierar sig med respektive minoritetsgrupp.

Varje individ avgör själv om han eller hon anser sig tillhöra denna minoritet eller inte.

De invandrare som har kommit till Sverige under 1900- och 2000-talen, som jugoslaver och turkar, faller utanför dessa kriterier, även om de till antalet kan vara flera än de grupper som definieras som nationella minoriteter.

Mer information:
manskligarattigheter.gov.se

Berith Kalander (52), Gällivare

Känner du en riktig rom?

Många säger sig inte ha fördomar om romer, samtidigt som de kan påstå att det finns något romaniskt i det romska kringflackande livet, säger Berith Kalander, från Gällivare.

– Det var ett fruktansvärt liv dessa människor levde! När mina storasyskon var små tvingades vår familj leva i tält. Pappa hade haft fast anställning i fyra år i gruvan, innan familjen fick fast bostad. Myndigheterna ville ta barnen ifrån mina föräldrar på grund av att de saknade bostad.

Den allmänna uppfattningen var: "Så här vill romerna ha det!"

Berith Kalander är en engagerad lärare som undervisar i svenska, engelska och tyska i årskurserna 4–9 i Gunillaskolan i Gällivare. Hon är gift med en svensk och har två vuxna söner. Hon tillhör släkten Dimitri som kommer från öst. Det finns många ryska ord i den romani chib Berith talar. Hon lärde sig språket av sina föräldrar; mamman pratade romani chib med barnen och pappan svenska.

Beriths barn kan dock endast svenska. Hennes man talar meänkieli och det blev för mycket att lära dem båda språken. Hennes son, som är musiker, har sagt: "Dom ska se mig för den jag är och inte på grund av att jag tillhör en minoritetsgrupp!"

Fördomarna mot romer är många och djupt rotade i

det svenska samhället. Men Berith anser att det finns fördomar på bägge håll och det är enbart ökad kunskap som kan förändra detta.

– Den romska kulturen är så gammal. Vissa saker tycker jag om och andra inte, som att man gifter bort sina barn så tidigt, i 13–14 årsåldern. Om min familj kunde integreras i det svenska samhället, då bör även andra kunna det.

Berith har många gånger mött människors uppfattning och bild av romer som "kjolar, tjuvaktiga, tvättstuga". Det förväntas av en rom att vara sådan. Klart att många då lever upp till bilden! Från samhällets sida är det lättare att låta dem gå på socialbidrag än att man seriöst arbetar för att romer ska få ökade kunskaper och integreras i samhället.

Vad är unikt med att vara både rom och svensk?

– Jag upplever mig själv som en stark person; jag är rebellen. Det kan bero på att jag tillhör en minoritetsgrupp med ett så dåligt anseende, säger Berith Kalander. Fördomarna har gjort mig stark!

– När jag föreläser kan jag prata med romer jag möter, i hela världen. Vi har ett gemensamt språk.

– Med svenskar känner jag nationalitetsglädje och med romer kulturell samhörighet. Jag hör hemma i två läger.

Minoritetspolitik eller integrationspolitik?

Minoritetspolitiken riktar sig till de nationella minoritetsgrupper som funnits i Sverige under mycket lång tid. När nationalstaten bildades på 1800-talet handlade det om att ena sig bakom en homogen svensk kultur och det gavs inte utrymme för andra språk och kulturer som förekom i Sverige.

Den svenska integrationspolitiken inriktas, till skillnad mot detta, främst mot nyanlända invandrare för att underlätta deras integrering i det svenska samhället. Den ska motverka utanförskap och bekämpa diskriminering oavsett etnisk och religiös tillhörighet, kön, sexuell läggning eller funktionshinder.

Minoritetspolitikens mål är att ge skydd för de nationella minoriteterna, stärka deras möjligheter till inflytande, samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Minoritetspolitiken har alltså en starkare kulturell prägel än integrationspolitiken.

Mer information:
regeringen.se, Integrations-
och jämställdhetsdep.

Jonatan Öström (21), Luleå

Känner du en riktig jude?

Jonatan Öström är 21 år och pluggar teknisk fysik på Luleå tekniska universitet. Han tänker sällan på att det är någon skillnad mellan honom och hans kompisar.

– Jag är jude utifrån etnicitet. Jag är alltså jude, men inte religiös. Det handlar om blodet snarare än om religion. I min familj firar vi både kristna och judiska högtider.

Jonatans mamma är judinna från Israel och pappan uppvuxen i Luleå. De träffades i Israel och mamman flyttade till Sverige. Fram till 12-årsåldern besökte Jonatan Israel varje år och när han var sex år bodde familjen där under ett helt år. Där talade han hebreiska.

– Hebreiska är judarnas heliga språk, det vill säga bönespråket. Hebreiskan är återfödd som vardagsspråk och officiellt språk i staten Israel.

– Jiddisch är ett språk som har skapats och talats av judar som har levt utan hemland i Europa och USA före staten Israel bildades 1948. Jag tror att det i dag är ganska få personer som pratar jiddisch i Sverige.

Jonatan använder hebreiskan när han pratar med släktingar per telefon eller vid besök i Israel. Finns det någon styrka i att ha två kulturer, att vara både jude och svensk?

– Det är så naturligt för mig, svarar Jonatan. Men jag ser det som en fördel! Jag tror att de dubbla kulturererna gör mig medveten och jag reagerar nog starkare än andra på rasistiska, sexistiska och nazistiska uttalanden.

– När man har föräldrar från två olika kulturer ser man också tydligare styrkor och svagheter i de olika kulturererna.

När har du haft glädje av att vara både jude och svensk?

– När religion diskuteras till exempel. Jag är mer påläst, säger Jonatan. Jag tror dock inte att min personlighet har präglats så mycket av att vara jude, snarare min image.

– Under senare tid har jag börjat intressera mig mer för den judiska historien, Förintelsen osv. Det handlar nog om att bli vuxen. Ska jag vara jude måste jag bli bäst på det, säger Jonatan Öström med ett leende.

DU som tjänsteman, politiker, granne eller medmänniska kan medverka till att Norrbotten blir en allt mer spännande mötesplats för många kulturer. Den flerspråkighet som redan finns med svenska, samiska, finska och meänkieli gör regionen unik och de många kulturerna kan bidra till regionens utveckling och tillväxt.

Syftet med denna folder är att väcka nyfikenhet och lust att lära sig mer om de nationella minoriteterna och det regelverk som styr den svenska minoritetspolitiken.

Ytterligare information om de nationella minoriteterna finns att hämta på följande webbadresser:

Samer – www.samer.se

Tornedalingar – www.str-t.com

Sverigefinnar – www.rskl.se

Judar – www.jfst.se

Romer – www.romadelegationen.se, www.romacenter.se

KOMMUNFÖRBUNDET
NORRBOTTEN

I samarbete med
Norrbottens läns landsting, Länsstyrelsen i Norrbottens län, Sametinget,
STR-T, Svenska tornedalingars riksförbund, Arjeplogs kommun,
Gällivare kommun, Haparanda kommun, Jokkmokks kommun,
Kiruna kommun, Pajala kommun och Övertorneå kommun.